

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ
ДОСВІД**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

УДК 657.471
ББК 65.052
О-17

Рекомендовано до друку Вченою радою Макіївського економіко-гуманітарного інституту (протокол №8 від 31.03.14 р.)

Рецензенти:

Віноградова О. В., доктор економічних наук, професор, м. Донецьк
Метеленко Н. Г., доктор економічних наук, професор, м. Запоріжжя
Солоха Д. В., доктор економічних наук, доцент, м. Донецьк

Авторський колектив:

Безручук С. Л., к.е.н., доцент (підр. 1.1); **Єремян О. М.**, к.е.н., доцент (підр. 1.2); **Шилунова О. В.**, к.е.н., доцент (підр. 1.3); **Святенко І. М.**, к.е.н., доцент (підр. 1.4); **Сьомкіна Т. В.**, д.е.н., проф., **Перькова О. О.**, к.е.н., доцент (підр. 1.5); **Бляхарчук М. О.**, здобувач (підр. 1.6); **Бердников А. О.**, аспірант (підр. 2.1); **Ткаченко С. А.**, к.е.н., доцент (підр. 2.2); **Ахновська І. О.**, к.е.н., доцент (підр. 2.3); **Трішкіна Н. І.**, к.е.н., доцент (підр. 2.4); **Іващенко В. О.**, к.е.н., доцент, **Масловська А. Ю.**, здобувач (підр. 2.5); **Волинець В. І.**, к.т.н., доцент, **Гордополова Н. В.**, к.е.н., доцент, **Ніколюк П. К.**, д.ф-м.н., професор (підр. 2.6); **Гізатулліна О. М.**, к.е.н., доцент, **Ніколаєва О. М.**, к.держ.упр., доцент, **Храпкіна В. В.**, к.е.н., доцент (підр. 2.7); **Чучко О. П.**, к.е.н., доцент, **Ніколаєва О. М.**, к.держ.упр., доцент (підр. 2.8); **Голуб Н. Ю.**, к.е.н., доцент, **Томчук С. А.**, магістр (підр. 3.1); **Сизоненко О. А.**, к.е.н., доцент (підр. 3.2); **Маєвська Н. В.**, к.держ.упр., доцент, **Княженко І. І.**, аспірант (підр. 3.3); **Рад Н. С.**, к.е.н., доцент (підр. 3.4); **Новицька К. Г.**, аспірант (підр. 3.5); **Бердникова Л. Ф.**, к.е.н., доцент (підр. 4.1); **Маєвська Н. В.**, к.держ.упр., доцент, **Писарева М. О.**, магістр (підр. 4.2); **Білопольський М. Г.**, д.е.н., професор, **Худоба К. В.**, асистент (підр. 4.3); **Дрезинський К. С.**, к.е.н., доцент (підр. 4.4); **Филько С. В.**, к.е.н. (підр. 5.1); **Панченко Г. С.**, к.е.н. (підр. 5.2); **Бобрішев О. М.**, к.е.н., доцент (підр. 5.3); **Юрасова І. О.**, к.е.н., доцент (підр. 5.4); **Березюк В. І.**, к.е.н., доцент (підр. 6.1); **Будник Л. А.**, к.е.н., доцент, **Голяш І. Д.**, к.е.н., доцент, **Саченко С. І.**, к.е.н., доцент (підр. 6.2); **Щирба І. М.**, к.е.н. (підр. 6.3); **Харькова А. К.**, ст. викладач (підр. 6.4); **Никитіна А. О.**, к.е.н., доцент (підр. 7.1, 7.2); **Герасимова Л. Н.**, д.е.н., доцент (підр. 7.3), **Феськова М. В.**, асистент (підр. 7.4), **Обухова А. С.**, к.е.н. (підр. 7.5).

О-17 **Обліково-аналітичне забезпечення управління: вітчизняний і міжнародний досвід [Текст] : [Монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф. М. Г. Білопольського, к.е.н., доц. Сизоненко О. А.; Макіївський економіко-гуманіт.ін-т. – Донецьк : Дмитренко Л. Р. [Видавник], 2014. – 352 с. ISBN 978-966-2782-31-8**

Колективна монографія присвячена дослідженню теретичних, методологічних, галузевих, інноваційних та інших аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єкти в господарювання на основі вітчизняного та міжнародного досвіду.

ББК 65.052

ISBN 978-966-2782-31-8

© Макіївський економіко-гуманітарний інститут, 2014.

© Видавник Дмитренко Л.Р., 2014.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ.....	6
1.1. Вимоги до якості облікової інформації та її якісні характеристики: взаємозв'язок понять.....	6
1.2. Методологічні основи оцінки активів підприємства.....	13
1.3. Актуальні питання обліку фінансових активів.....	19
1.4. Формування облікової політики підприємств.....	26
1.5. Екологічні аспекти формування облікової політики вітчизняних підприємств.....	37
1.6. Елементи облікової політики хлібопекарських підприємств.....	43
Література до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ.....	56
2.1. Поняття и инструментарий стратегического экономического анализа..	56
2.2. Проектні рішення із аналізу в системах управління спеціального призначення.....	65
2.3. Методика аналізу витрат підприємства за даними статистичної звітності.....	71
2.4. Оцінка ефективності маркетингової діяльності оптових підприємств...	82
2.5. Оцінка впливу рівня формування та використання оборотного немонетарного капіталу на величину операційного прибутку підприємства.....	89
2.6. Автоматизований аналіз дотримання фінансових нормативів діяльності кредитних спілок в інформаційній системі «МІКСТ: кредитна спілка».....	99
2.7. Моніторинг поточного стану фінансової безпеки в системі управління фінансами акціонерних товариств.....	107
2.8. Методологічні підходи до прогнозування ймовірності банкрутства підприємства.....	116
Література до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ТА ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ОБЛІКОВО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ.....	134
3.1. Облікове забезпечення стратегічного управління витратами підприємств вугільної промисловості.....	134
3.2. Формування системи облікового забезпечення управління діяльністю з видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ.....	140
3.3. Аналіз економічних факторів макросередовища в системі управління продовольчою безпекою України.....	147
3.4. Інституціональна парадигма вітчизняної пенсійної системи: аналітичний аспект.....	165
3.5. Прогнозирование валового регионального продукта на основе производственных функций.....	175
Література до розділу 3.....	185

Таким чином, вартісна оцінка активів залежить не лише від того, скільки той чи інший актив коштував підприємству, тобто в яку ціну обійшлося його придбання (створення), а й від того, чи варта його ціна того, щоб у придбання (створення) цього активу вкладати кошти. Інакше кажучи, чи принесе ця інвестиція економічну вигоду.

Дослідивши теоретичні та методологічні основи оцінки активів підприємства варто зауважити, що в умовах ринкових відносин необхідний системний підхід до визнання категорії "активи" в економічному та обліковому аспектах. Такий підхід повинен включати в себе вирішення низки методичних питань, пов'язаних з оцінкою активів в обліку, достовірність якої підтверджується аудиторськими висновками, а також комплекс питань з організації її проведення в обліку і аудиті. Системний підхід повинен повністю враховувати інтереси власників, задовольняти потреби користувачів обліковою інформацією.

1.3. Актуальні питання обліку фінансових активів

Фінансові активи є інструментом мобілізації коштів з метою фінансування різноманітних проектів. Ефективна організація управління фінансовими активами дозволяє підвищити платоспроможність підприємства, збільшити оборотність його активів.

Організація обліку та аудиту фінансових активів має стратегічне значення для підприємств будь-якої галузі та форми власності. Результати цього процесу безпосередньо впливають на фінансову стійкість, базу оподаткування підприємства, виконання плану доходів та витрат і, як наслідок, на досягнення стратегічних цілей його розвитку в умовах ринку та забезпечення конкурентоспроможності, прибутковості господарської діяльності.

У наукових джерелах склався базовий підхід щодо визначення поняття фінансового активу, який передбачає перерахування основних видів фінансових активів. Подібний підхід склався в стандартах, що регламентують облік фінансових активів: МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

Базовим є визначення фінансових активів, що надається у МСБО 32. Відповідно до МСБО 32 фінансовий актив – це будь-який актив, що є:

- грошовими коштами;
- інструментом власного капіталу іншого суб'єкта господарювання;
- контрактним правом;
- отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання;

- обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими;

- контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є:

- непохідним інструментом, за який суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу;

- похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу [16].

Таким чином, фінансовим активом можуть бути грошові кошти, інструментів власного капіталу суб'єкта господарювання за виключенням фінансових інструментів з правом дострокового погашення; інструментів, які створюють для суб'єкта господарювання зобов'язання надати іншій стороні пропорційну частку чистих активів суб'єкта господарювання тільки при ліквідації, або інструментів, що є контрактами на майбутнє отримання або надання інструментів власного капіталу суб'єкта господарювання, контрактне право.

Фінансовим активом, з яким найчастіше доводиться зустрічатися на підприємствах є дебіторська заборгованість. Ефективне ведення обліку поточної дебіторської заборгованості залежить від її визнання та оцінки, тому на нашу думку є доцільним приділити увагу даному питанню. Успішний досвід західних країн свідчить, що питома вага дебіторської заборгованості в їх активах становить 20-21 %, а наявність і частка сумнівної (безнадійної) дебіторської заборгованості може призводити до значного погіршення показників фінансової звітності. Така ситуація потребує ефективного управління дебіторською заборгованістю, що неможливо без її визнання та оцінки [17].

Дебіторська заборгованість визнається під час продажу продукції, товарів, робіт, послуг та оцінюється за первісною вартістю. Таким чином, між отриманням грошових коштів і нарахуванням доходів відбувається розрив у часі. Збільшення часового розриву зменшує ймовірність закриття дебіторської заборгованості – як наслідок постає проблема реальної оцінки дебіторської заборгованості [18].

Питання обліку і оцінки дебіторської заборгованості врегулює П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Дебіторська заборгованість є фінансовим активом (крім придбаній та призначеній для продажу), а тому дане питання повинно регулюватися і П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». П(С)БО 10 не розглядає дебіторську заборгованість як фінансовий актив, а

лише як заборгованість фізичних і юридичних осіб – як наслідок незіставність цих положень, тому вони потребують змін і удосконалень. Тому вважаємо за доцільне в питаннях обліку і оцінки дебіторської заборгованості керуватися міжнародними стандартами і положеннями, а саме МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» і МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а до П(С)БО 10 додати положення, враховуючи вимоги перерахованих стандартів.

По-перше, до П(С)БО 10 необхідно додати абзац, в якому поточну дебіторську заборгованість визначити як фінансовий актив, який створюється підприємством шляхом надання дебіторові продукції, робіт, послуг і обумовлює право отримати від нього грошові кошти або інші фінансові активи.

По друге, необхідно покращити методику обліку розрахунків з дебіторами, передусім необхідно внести зміни у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», в яких чітко були б розмежовані поняття довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. Їх облік нині ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, що не розкрито у вищезазначеному стандарті. Разом із тим слід вказати, що поточна дебіторська заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним, і вони обліковуються на різних рахунках.

Досить важливим питанням обліку дебіторської заборгованості є її оцінка. Методи оцінки дебіторської заборгованості повинні забезпечити дотримання викладеного у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» одного з основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності – обачності, який передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства [19].

Дебіторська заборгованість оцінюється за одним з наступних методів: історичної вартості, справедливої вартості, чистої вартості реалізації, амортизованої вартості. Згідно з національними стандартами при зарахуванні на баланс дебіторська заборгованість за продукцію, роботи, послуги оцінюються за первісною вартістю, а на дату балансу – за чистою реалізаційною вартістю. Проте, не до всіх видів поточної дебіторської заборгованості доцільно застосовувати таку оцінку.

У питаннях оцінки вважаємо за доцільне керуватися положеннями міжнародних стандартів МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 7 «Фінансові інвестиції: розкриття», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання і оцінка». При первинному визнанні дебіторську заборгованість оцінювати за справедливою вартістю, враховуючи витрати по здійсненню операції. Після первинного визнання – дебіторську заборгованість оцінювати за амортизованою вартістю із застосуванням методу ефективної ставки відсотка.

Амортизована - це вартість, за якою оцінюється фінансовий актив при первісному визнанні, за вирахуванням виплат основної суми, плюс або мінус накопичена амортизація, що розраховується із застосуванням методу ефективної ставки відсотка (тобто різниця між первісною вартістю і вартістю на момент погашення), мінус часткове списання (здійснюване безпосередньо або з використанням оціночного резерву) знецінення або безнадійної заборгованості [20]. Схема визначення вартості, що амортизується представлена на рис. 1.3.1.

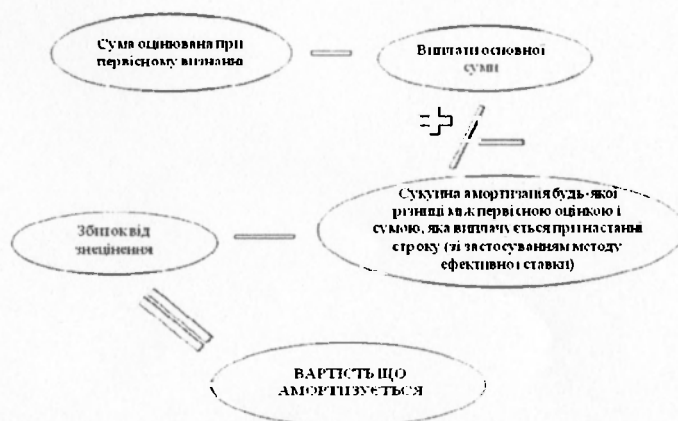

Рис. 1.3.1. Схема визначення вартості, що амортизується згідно з МСФЗ, МСБО

Взагалі, назва терміну «амортизована собівартість» є некоректною. Якщо в момент покупки актив має знижку або премію, ця знижка або премія амортизується протягом терміну життя активу з використанням методу ефективної ставки відсотка. Собівартість ніколи не амортизується. Немає знижки або премії - немає амортизації.

Знижка (або премія) включається у вартість активу при купівлі, потім вона поступово зменшується шляхом амортизації до нуля до дати погашення. Витрати на операції включаються до складу знижки або премії, якщо вони є суттєвими.

Якщо немає ні премії, ні знижки, то бухгалтерський облік відображає надання позички, а потім - нарахування грошових надходжень основного боргу і відсотків.

Фінансовий актив повинен оцінюватися за амортизованою вартістю тільки, якщо одночасно виконуються обидві такі умови:

актив утримується в рамках бізнес моделі, метою якої є утримання активів для отримання грошових потоків за договором;

договірні умови фінансового активу обумовлюють отримання в зазначені терміни потоків грошових коштів, є виключно платежами основного боргу і відсотків на непогашену суму основного боргу.

Метод ефективної ставки відсотка передбачає розрахунок і нарахування процентного доходу або витрат на виплату відсотків протягом періоду. При розрахунку враховується списання безнадійної заборгованості або визнання резерву від знецінення дебіторської заборгованості.

Ефективна ставка відсотка – це ставка, яка приводить планові суми грошових виплат до дисконтної балансової вартості фінансового активу. Ефективна ставка відсотка розраховується за формулою:

$$Am\ c/e = \sum_{t=1}^p \frac{ГП_t}{(1+i_{эф})^t} \quad 1.3.1.$$

де Ам с/в – амортизована вартість фінансового інструменту;

ГП_t – потік грошових коштів за період t_i, що складається із суми майбутніх грошових платежів за основним боргом та процентами за фінансовими інструментом;

І_{еф} – ефективна ставка відсотка за період, що відповідає одиниці виміру періодів виникнення грошових потоків грошових коштів;

t і – тривалість періоду до виникнення i-го грошового потоку, i = 1...п;

п – кількість потоків грошових коштів.

Підприємство повинно застосовувати вимоги по знеціненню, що містяться в МСБО 39, до фінансових активів, оцінюваних за амортизованою вартістю. Створення збитку від знецінення завжди повинно показуватися у прибутку чи збитку. Прибуток або збиток за фінансовим активом, оціненим за амортизованою вартістю, відображається у складі прибутку або збитку коли відбувається припинення визнання, знецінення або рекласифікація фінансового активу, а також в результаті процесу амортизації.

На рис.1.3.2 представлені критерії припинення визнання відповідно до МСБО 39.

Дебіторська заборгованість - це платіж відстрочений у часі, тому і грошовий і товарний кредит – це фінансове вкладення, яке має бути без ризиковим і приносити інвестиційний дохід. Тобто дебіторська заборгованість, по-суті є альтернативною інвестицією, тому що за умов отримання грошей одразу ж після платежу, підприємство могло б їх розмістити на депозит. Розрахувати суму такого фінансового вкладення можна порівнявши відповідний розрахунок виходячи зі суми, якою інвестор розпоряджається на даний момент і прийнятої до розрахунку умовної процентної ставки.

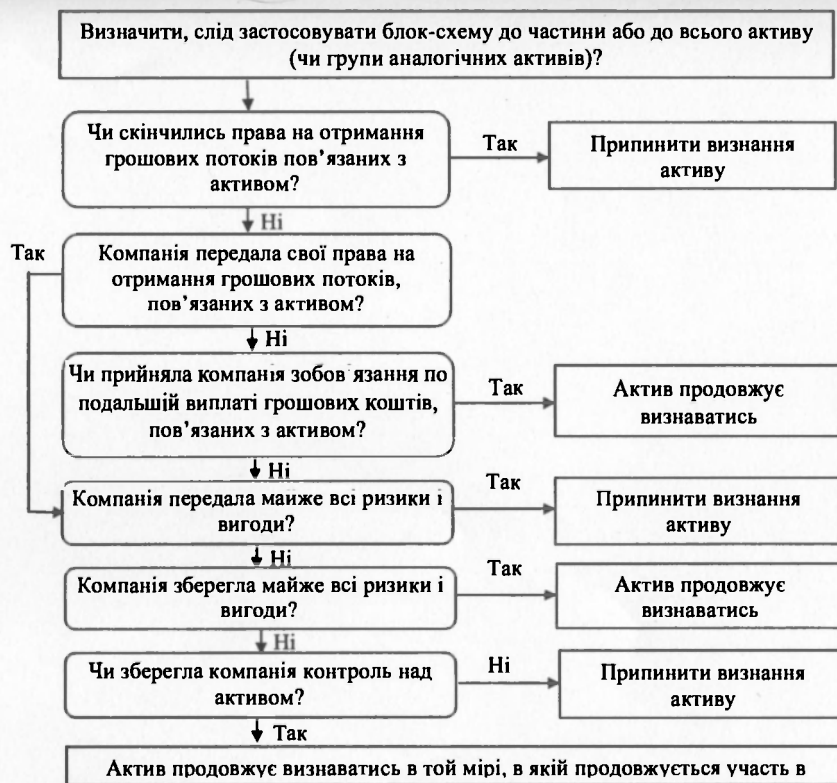

Рис. 1.3.2. Схема тесту припинення визнання дебіторської заборгованості

Одночасно з визнанням дебіторської заборгованості визнається і виручка, яка повинна оцінюватись за справедливою вартістю отриманого або очікуваного до отримання зустрічного надання.

Так як зустрічне надання – це гроші, то виручка – це вартість грошей на даний момент, а не товару, відправленого покупцю. Важливою умовою є врахування зміни вартості грошей у часі, тому що гроші змінюють свою вартість навіть при нульовій інфляції, враховуючи упущені вигоди.

Актуальним є питання розміру процентної ставки, адже зазвичай компанія-продавець і покупець домовляються про відсотки за відстрочення платежу на заздалегідь обумовлений термін, а згоду на купівлю дають не за будь-яку ціну, навіть коли є чим платити.

Враховуючи, що спочатку продавець ставить питання, про суму яку він бає отримати через певний проміжок часу, то виходить що продавець бере відсотки не за відстрочення платежу, а надає знижку тим, хто платить одразу.

Майбутня вартість грошових потоків обчислюється методом ефективної ставки відсотка. Таким чином розраховується ціна товару, послуги і оптимальний термін кредитування.

Розглянемо прикладне застосування розробленої з урахуванням МСБО 39 та МСФЗ 9 та розуміння як інвестиції методики оцінки дебіторської заборгованості

Наприклад, підприємству належить реалізувати двом різним покупцям однакові послуги вартістю 100,0 тис. грн. кожна. За умовами укладених договорів один із покупців оплачує рахунок негайно (або найближчим часом), за що отримає знижку, а інший – через рік. Таким чином, для першого з них підприємство повинно визначити розмір знижки виходячи з прийнятої у цьому разі ставки відсотка. За ефективну ставку відсотка вирішено було взяти облікову ставку НБУ – 7%. А отже, про дисконтувавши суму 100,0 тис. грн. за ставкою 7%, отримаємо: $100:1,07 = 93,46$ тис.

Відобразимо операції на рахунках бухгалтерського обліку з урахуванням вітчизняних (табл. 1.3.1) і міжнародних стандартів (табл. 1.3.2).

Таблиця 1.3.1. Відображення дебіторської заборгованості підприємства зі знижкою у концепції П(С)БО

№ з/п	Операція	Д-т	К-т	Сума
1.	Нараховано доходи до отримання від Покупця 1	361	902	93460
2.	Знижка за терміновість оплати	951	902	6540
3.	Нараховано доходи до отримання від Покупця 2	361	902	100000

Таблиця 1.3.2. Відображення дебіторської заборгованості підприємства зі знижкою у концепції МСФЗ

№ з/п	Операція/Рахунок	Д-т	К-т
1.	Відображається виручка від Покупця 1		
	Дебіторська заборгованість	93460	
	Виручка		100000
	Фінансові витрати	6540	
2.	Відображається виручка від Покупця 2		
	Дебіторська заборгованість	100000	
	Виручка		100000
	Разом оборотів	200000	200000

Складність дисконтування грошових потоків від звіту до звіту полягає в тому, що ставка кредитування протягом періоду має бути незмінною або розрахункова оцінка має переглядатися. Дисконтуванню підлягає лише довгострокова дебіторська заборгованість, тобто та, що буде погашена не раніше ніж через рік.

Короткострокову заборгованість дисконтувати належить тільки у випадках, коли різниця між майбутніми і теперішніми грошовими потоками визнається досить істотною.

Отже, дебіторська заборгованість є фінансовим активом, ефективне управління яким має важливе значення для фінансового стану підприємства. У момент виникнення дебіторська заборгованість оцінюється за справедливою вартістю, далі її оцінюють за амортизованою вартістю і регулярно піддають тестуванню на знецінення. Запропоновані доповнення до П(С)БО 10 і методика оцінки за міжнародними стандартами дозволять усунути суперечності національного законодавства з питань обліку дебіторської заборгованості і ефективно управляти нею на підприємстві.

1.4. Формування облікової політики підприємств

Важливою складовою організації обліку на підприємствах будь-яких організаційно-правових форм та форм власності є облікова політика. Поняття облікової політики в Україні пов'язане з реформуванням системи обліку у 1999 році та прийняттям Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Питання сутності облікової політики розглядаються такими видатними українськими вченими як: Барановська Т.В., яка розглядає облікову політику як методологію, обрану підприємством з урахуванням встановлених норм та особливостей [21], Білуха М.Т., що тлумачить облікову політику як спосіб ведення облікового процесу [22], Бутинець Ф.Ф. відмічає, що облікова політика – це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя [23], Кужельний М.В., який під обліковою політикою підприємства розуміють сукупність конкретних методів і способів організації та форм ведення бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил та особливостей його роботи [24], Ловінська Л.Г., яка вважає, що облікова політика суб'єкта господарювання – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом господарювання для ведення поточного обліку, складання та подання фінансової звітності [25], Швець В.Г., який розглядає облікову політику, з одного боку, як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється керівництво бухгалтерським обліком в Україні в особі уповноважених на те законодавчих та виконавчих органів влади, з іншого – як сукупність конкретних методів і способів організації та форм бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил і особливостей господарської діяльності [26] та іншими.

Таким чином, ми бачимо, що стосовно поняття та призначення облікової політики існують різні думки та підходи. Це свідчить про те, що поняття